

Hur kan den feministiska utopin förändra verkligheten?

Chloé Avril, doktorand i engelska

En politisk genre

Den utopiska genren är från början politisk. Avsikten är oftast att skildra en alternativ värld där de motsättningar och orättvisor som finns i samhället är avskaffade och ersatta med en harmonisk helhet. På det viset framstår utopier mer som en kritik av hur vi lever våra verkliga liv, än som en föreställning om någon annan möjlig värld. Utopin blir ett politiskt vapen i kampen om förändring genom att den synliggör det som anses vara normalt och oföränderligt. Den fungerar därför oftast som en tankeställare hos läsaren, som då får en möjlighet att påverka sin egen verklighet.

När det gäller feministiska utopier är målsättningen oftast att blottlägga olika aspekter på patriarkatet för att visa att kvinnorna har mindre makt än männen i samhället – antingen politisk, ekonomisk eller sexuell. Det faktum att utopiska författare skildrar vissa relationer eller attityder som fungerar annorlunda än i det samhälle vi känner till, pekar på möjligheten att leva på ett annorlunda sätt. Det är ju svårt att tänka sig att någonting annat är möjligt om vi inte från början vet att det vi gör nu är fel. Dessutom, om vi inte drömmer om ett alternativ, skulle vi kanske känna oss dömda att acceptera saker och ting som de är.

Innan kvinnor arbetade utanför hemmet som de gör idag, fanns till exempel daghem och förskolor förmodligen bara som utopiska drömmar. Feministiska pionjärer som Charlotte Perkins Gilman, som levde i början på 1900-talet, försökte tänka ut alternativ till den oerhört tunga uppgift som kvinnorna hade som mödrar. I Gilmans utopiska roman, *Herland*, från 1915, är barnuppfostran visserligen fortfarande en kvinnosyssla. Men

den tillfaller yrkesutbildade lärare och barnskötare som övertar uppgiften från andra – icke utbildade – mödrar. Många kvinnor i väst njuter idag av en viss frihet tack vare utvecklandet av barn- och fritidshem. Men det är fortfarande kvinnorna som bär huvudansvaret för uppfostran av sina barn.

Sedan 1970-talet har flera feministiska författare i sina böcker skildrat alternativa världar där män och kvinnor både visar varandra ömsesidig respekt och delar på ansvaret för barnen. Även om utvecklingen i många avseenden går åt detta håll är det fortfarande långt ifrån verklighet för alla kvinnor. Feministiska författare som Marge Piercy i sin roman *Woman on the Edge of Time* (*Kvinnan på tidens rand*) har dock visat att om dessa förhållanden bara förändras långsamt är det inte på grund av något biologiskt förutbestämt hos kvinnorna. Orsaken är istället samhällets organisation där männen har makten och därför kan delegera uppgifter de inte själva vill ha till kvinnorna – framför allt när det gäller de saker som har med hemmet att göra.

Den metod som ofta används av utopiska författare för att peka på dessa orättvisa villkor för kvinnorna i vårt samhälle är att välja en utomstående berättare som observatör – en människa som kommer från en utopisk värld för att uppleva vår egen. Sedda från deras synvinkel kan mycket i vårt eget samhälle ibland ifrågasättas, ibland förlöjligas. Detta är till exempel fallet i Charlotte Perkins Gilmans fortsättning på *Herland* – *With Her in Ourland* – som hon gav ut 1916.

Läsarnas aktiva deltagande

Det mesta av den traditionella litteratur som skrivits försvarar den bestående samhällsordningen. De flesta författare försöker därför inte att uppmuntra sina läsare att ifrågasätta deras intentioner när de skrivit boken eller deras berättelsers ideologiska slutsatser. I kontrast mot detta förväntar sig nästan alla utopiska författare sina läsares aktiva deltagande – där läsarna inte bara tar för givet det som står skrivet, utan drar sina egna slutsatser av det som romanen visar. Detta aktiva deltagande i läsprocessen kan hjälpa läsaren att så småningom fördjupa sin egen förståelse av verkligheten och därmed förändra den – om än bara på det personliga planet.

Att skapa alternativ

Marge Piercys *Woman on the Edge of Time* utgör ett bra exempel på detta interaktiva sätt att skriva på. Även om boken klassats som sciencefiction är den största delen av berättelsen skriven som en utopi. En av de mest intressanta aspekterna av denna feministiska utopi är dess skildring av moderskapet, där bilden av både barnafödandet och barnuppfostran är mycket tankeväckande och kontroversiell. I själva verket föder inte individuella mödrar sina barn längre – fostren utvecklas och föds istället i akvarier. Detta är förstås ingen helt ny idé. Men det är icke desto mindre intressant att Piercy – till skillnad från Aldous Huxleys dystopiska skildring av barnafödandet i *Brave New World* (1932) – betraktar denna fundamentala förändring av moderskapet som ett mycket positivt och oumbärligt villkor för ett verkligt framgångsrikt jämlikt samhälle. Som Piercy själv skriver i romanen:

Finally there was that one thing we had to give up too, the only power we ever had in return for no more power for anyone. The original production: the power to give birth. Cause as long as we were biologically enchained, we'd never be equal. And males never would be humanized to be loving and tender. So we all became mothers. Every child has three. To break the nuclear bonding. (s. 103)

I Piercys version har män också blivit mödrar genom att delta i många av de biologiska uppgifterna som att amma och det är denna radikala rollfördelning som ligger till grund för Piercys vision om en frigjord framtid.

Tillsammans med detta ifrågasättande av moderskapets grunder finns en tydlig kritik av de strikta köns kategorier som definierar våra liv. Idag är en person antingen man eller kvinna och bland det värsta som kan hända är om en man förväxlas med en kvinna eller vice versa. Könsrollerna åtföljs dessutom av en mängd olika förutbestämda normer när det gäller hur man uppför sig. Att vara kvinna betyder att man är ”feminin” – dvs. att man har snygga kläder, sminkar sig, uppför sig väl, är snäll men ganska svag. Att vara man däremot betyder att man är stark, självständig och inte visar sina känslor. I *Woman on the Edge of Time* kontaktas huvudpersonen Connie –

en kvinna som lever i vår egen tid – telepatiskt av Luciente – en person som lever i framtiden. Connie får dock problem med att gissa om Luciente är en man eller kvinna eftersom denna person både har maskulina och feminina drag – mjukhet men också styrka och självförtroende.

Detta är något som den engelska feministen Virginia Woolf också diskuterade redan på 1920-talet när hon talade om det androgyna – dvs. möjligheten att istället för två motsatta kön bara ha ett som förenade både kvinnliga och manliga drag.

Ett annat ifrågasättande av både könsrollerna och de fysiska karaktärsdragen hos män och kvinnor hittar vi i Gilmans utopiska roman *Herland*. Där beskriver hon en upptäcktsresa som görs av tre män genom ett land där det bor enbart kvinnor. Gilmans huvudsakliga berättarteknik i denna roman bygger på en konfrontation mellan det som männen traditionellt förväntar sig av kvinnorna och hur dessa speciella kvinnor – som utvecklats helt utanför männens dominans – faktiskt är som människor.

Det som alla dessa författare pekar på är det faktum att kvinnor, liksom män i ett patriarkaliskt samhälle, inte utvecklas till sitt fulla potential som människor, utan tvärtom hela tiden hålls tillbaka av de sociala normer som bestämmer hur vi ska vara. Med andra ord blir det som vi uppfattar som kvinnligt eller manligt något som vi lär oss och därför i framtiden kan ersättas med något mera jämlikt. Det är således mycket viktigt att utopiska författare ger sina läsare möjligheten att tänka sig att någonting annat är möjligt eftersom detta bryter med illusionen om att ingenting kan förändras och att den situation vi har idag är det enda vi någonsin kommer att ha.

På väg mot förändringen

För att verkligen erbjuda en kritisk möjlighet för den aktiva läsaren får man aldrig tappa vårt eget samhälle ur sikte. Den påhittade alternativa värld som utopin skildrar måste hela tiden balanseras mot läsarens egen verklighet. Om inte, erbjuder författaren bara en litterär verklighetsflykt istället för en kritisk omvärdering av samtiden. I detta sammanhang är det intressant att jämföra Gilmans *Herland* med den bok som inspirerade den – Edward Bellamys *Looking Backward* (1888). Bellamy var en berömd amerikansk socialist som levde samtidigt som Gilman och vars utopiska

roman lästes av många över hela världen. Det är slutet på boken som är det mest avslöjande. Visserligen kritiserar Bellamy sitt eget samhälle genom den resa som hans huvudfigur – Julian West – gör i boken. Men i slutet låter han Julian stanna i den utopiska världen och berättelsen slutar med en bild av en fridfull och harmonisk existens. Gilman, som reagerade starkt på Bellamys utopiska vision, ger aldrig läsaren chansen att glömma det som händer i den verkliga värld som existerade vid hennes egen tid. Slutet på hennes roman ger därför en antydning om en annan resa som en kvinnlig medlem i Herland kommer att företa till den värld som fanns då Gilman levde. Även om själva resan beskrivs i en uppföljare – *With Her in Ourland* – varnas läsaren redan i *Herland* för det som den till synes oskyldiga besökaren kommer att upptäcka hos vår ”stora” mansdominerade civilisation.

Hur sker denna förvandlingsprocess i läsarens medvetande? Nyckeln är, tror jag, berättarens roll i boken genom vars ögon vi upptäcker den utopiska världen. Ofta är berättaren också en resande som kommer från vårt samhälle och därför delar våra egna uppfattningar och fördomar när det gäller hur saker och ting ska vara. Under resan genom utopin genomgår berättaren en förvandlingsprocess där hans eller hennes uppfattningar om vad som är normalt och naturligt radikalt förändras. Detta är också det som läsaren själv identifierar sig med och hennes/hans antaganden och fördomar kan då ses för vad de faktiskt är: antaganden. Vårt till synes naturliga sätt att tänka blir avslöjat som subjektiva uppfattningar som enbart passar in i en enda typ av samhälle – nämligen det som vi nu lever i, som både är hierarkiskt och patriarkaliskt. Det vi tar för givet visar sig inte vara en universell sanning.

Detta är också det som händer i *Herland* där Van, den manliga berättaren, börjar som en utpräglad machofigur som har några väldigt bestämda uppfattningar om kvinnor. Slutligen förstår han dock att kvinnorna betar sig som de gör i Amerika på det tidiga nittonhundratalet på grund av en samhällsorganisation där männen äger makten över ekonomin, politiken och även över kvinnorna själva.

Den metod som Gilman använder för att hjälpa både berättaren och läsaren att utveckla sitt tänkande sker i form av en tilltagande känsla av främlingskap. Främlingskapet skapas när de idéer som vi tror är självklara

konfronteras med andra och vårt traditionella sätt att tänka visar sig vara antingen löjligt eller farligt. Ett exempel på detta kan ses i *Herland* där männens uppfattningar om att deras patriarkaliska uppförande gentemot kvinnorna är rätt – att det är rätt för starka, sexuellt aggressiva män att jaga svaga, förföriska kvinnor – förlöjligas av de frigjorda kvinnorna i utopin. Kvinnornas argument är att samhället förhoppningsvis har utvecklats och därför skulle det innebära ett steg tillbaka att uppföra sig på samma sätt som våra mor- och farföräldrar gjorde.

I denna föreläsning har jag försökt visa hur användbar den utopiska genren kan vara när det gäller dagens feministiska diskussion om hur vi lever i våra relationer och hur vi skulle kunna leva. Först och främst för att denna litterära genre visar oss olika alternativ till den värld vi nu lever i. Dessutom har den ofta använts som ett verktyg för att kritisera dagens samhälle och belysa den motsättning som finns mellan kulturellt skapade och så kallade naturliga könsrollsmönster. Slutligen ger utopier som Gilmans och Piercys en bild av vårt samhälle såsom det faktiskt är och inte bara som det verkar i vårt subjektiva medvetande.